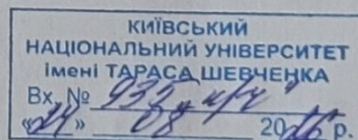

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
доктору філософських наук,
професору кафедри релігієзнавства
філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
Кондратьєвій Ірині Владиславівні

РЕЦЕНЗІЯ

доктора юридичних наук,
доцента кафедри політології філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Мельника Віктора Мирославовича
на дисертацію Берегового Владислава Богдановича
«Кипріан Карфагенський у формуванні ранньої церкви»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
галузі знань 03 «Гуманітарні науки»
за спеціальністю 032 «Історія та археологія»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Період III ст. посідає особливе місце в історії раннього християнства та пізньої Римської імперії. Саме в цей час християнські спільноти переживають не лише зовнішній тиск з боку імперської влади, але й істотну внутрішню трансформацію, пов'язану з формуванням стійкіших моделей церковної організації, єпископського управління, дисципліни та міжцерковної комунікації. Відтак історія ранньої Церкви цього періоду не може бути адекватно реконструйована лише крізь призму догматичних або богословських дискусій: вона одночасно є історією становлення специфічних соціальних та інституційних форм християнської спільноти.

У цьому контексті постать Кипріана Карфагенського належить до найбільш значущих ідейно-історичних феноменів середини III ст. Карфагенський єпископ був не лише автором богословських і морально-дисциплінарних творів, але й безпосереднім учасником процесів, у межах яких визначалися принципи церковної єдності, співвідношення єпископської влади та соборності, статус відступників від віри, характер міжцерковної комунікації та межі автономії окремих церковних спільнот.

Саме тому звернення Берегового Владислава Богдановича до комплексного дослідження Кипріана Карфагенського видається своєчасним і науково виправданим. Важливо, що дисертант не обмежується біографічною реконструкцією постаті Кипріана, а намагається розглянути його діяльність у широкому контексті історії раннього християнства в Римській Африці.

Додаткової актуальності роботі надає й те, що в українській історіографії постать Кипріана Карфагенського досі не отримала самостійного комплексного дослідження. Автор цілком слушно поєднує аналіз життєвого шляху Кипріана з реконструкцією політичного, соціального та релігійного середовища, в якому формувалися його погляди та здійснювалася його єпископська діяльність.

На мій погляд, дисертація має значення також для історії інституцій раннього християнства. Листи та трактати Кипріана дозволяють побачити процес поступового формування нормативного порядку церковної спільноти, в якому питання віри та єдності дедалі тісніше поєднувалися з питаннями авторитету, дисципліни, компетенції єпископа та процедур колективного вирішення конфліктних питань.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає передусім у здійсненій автором комплексній реконструкції єпископської діяльності та інтелектуальної спадщини Кипріана Карфагенського в контексті формування ранньої Церкви в Римській Африці.

Важливим результатом роботи є реконструкція історичного середовища, в якому відбувалося становлення Кипріана як християнського діяча та єпископа. Автор простежує поширення християнства в Римській Африці, характеризує

місцеві церковні спільноти та показує особливості їхнього розвитку на тлі політичних і соціальних процесів Римської імперії.

Позитивної оцінки заслуговує здійснений дисертантом аналіз єпископської діяльності Кипріана. Особливо значущими видаються сюжети, пов'язані з гоніннями Деція, соборами африканських єпископів, а також конфліктом зі Стефаном Римським. Саме ці сюжети дозволяють побачити Кипріана не лише як богослова чи церковного письменника, а як одного з активних учасників процесу інституційного оформлення ранньохристиянської Церкви.

У цьому зв'язку особливої уваги заслуговує проблема церковної єдності. Для Кипріана *unitas Ecclesiae* не є лише абстрактною богословською категорією. Вона безпосередньо пов'язана з єдністю єпископату, церковною дисципліною, належністю до спільноти та легітимністю церковного авторитету. Дисертація переконливо демонструє, що саме навколо цих питань концентрувалися одні з найбільш гострих конфліктів християнських спільнот середини III ст.

З історико-інституційного погляду важливо, що в роботі фактично реконструюється перехід від більш ранніх форм харизматичного авторитету мучеників і сповідників до посилення ролі єпископської влади та соборного механізму вирішення внутрішньоцерковних проблем.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів дисертаційного дослідження полягає у поглибленні наукових уявлень про розвиток раннього християнства в Римській Африці та роль Кипріана Карфагенського у формуванні церковних інституцій і нормативних моделей ранньої Церкви. Також результати роботи можуть бути використані у подальших дослідженнях історії християнства, пізньої античності, патристики, історії Церкви, історії релігійних інституцій, а також історії політичної та правової думки. Зокрема, *практичне значення* мають і здійснені автором власні переклади історичних джерел, які можуть бути використані в освітньому процесі та при підготовці українських видань творів ранньохристиянських авторів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій. Наукові положення, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження В. Б. Берегового видаються достатньо обґрунтованими та

достовірними. Так, у *Вступі* коректно сформульовані мета, завдання, предмет і об'єкт дослідження, охарактеризовані засади застосування джерельної та методологічної бази. *Перший розділ* дисертації присвячено джерелознавчим та історіографічним засадам дослідження, а також характеристиці історичного середовища Римської Африки. Автор послідовно аналізує корпус джерел і стан наукової розробки проблеми, що створює необхідну основу для подальшої реконструкції діяльності Кипріана. *Другий розділ* дисертаційного дослідження зосереджено на ранній історії християнства в Римській Африці та біографії Кипріана. Важливо, що його життєвий шлях розглядається у безпосередньому зв'язку із соціальним та культурним середовищем Карфагена. *Третій розділ* праці присвячено ранньому етапу єпископської діяльності Кипріана. Саме тут найбільш виразно виявляється інституційний вимір дисертації. *Четвертий розділ* дисертації присвячено основному періоду, який залишив по собі фундаментальну інтелектуальну спадщину Кипріана (251-258 рр.). Фундаментальними елементами джерельної бази В. Б. Берегового виявилися першоджерела у формі фрагментів трактатів Діона Кассія, Геродіана, Євсевія Кесарійського, Ієроніма Стридонського, Аврелія Августина, Лактанція, Зосими тощо. Використані і нехристиянські античні джерела на зразок Діона Кассія, Геродіана та Зосими. *Дисертаційні висновки* повністю корелюють із визначеними у вступі завданнями та розкривають головну мету дисертаційної роботи – дослідити на основі джерел та спеціальної наукової літератури постать Кипріана Карфагенського, його єпископське служіння та формування системи поглядів у контексті розвитку ранньої церкви Римської імперії.

Повнота викладення наукових положень, висновків і результатів в опублікованих працях. Основні результати дисертаційного дослідження відображено у 10 наукових публікаціях здобувача та апробовано на 10 наукових конференціях. Зокрема, варто відзначити наявність 4 опублікованих статей у фахових наукових виданнях України, внесених Міністерством освіти та науки до категорії «Б». Представлений комплекс публікацій відповідає змісту дисертаційної роботи та засвідчує послідовну роботу автора над проблематикою дослідження.

Варто зауважити, що дане дисертаційне дослідження виконано самостійно. Наукові положення, висновки та результати, представлені у роботі, є результатом власного дослідження здобувача. Підстав для висновку про порушення академічної доброчесності не вбачається.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Усе сказане дозволяє наголосити, що дисертаційне дослідження Владислава Богдановича Берегового на тему *«Кипріан Карфагенський у формуванні ранньої церкви»* повністю відповідає спеціальності 032 «Історія та археологія» та вимогам *Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)*, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, як і пунктам 6, 7, 8 *Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії*, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Дискусійні положення та зауваження з приводу змісту дисертаційного дослідження. Високо оцінюючи зміст і результати дисертаційного дослідження, вважаю за доцільне висловити декілька зауважень дискусійного характеру, які можуть бути враховані автором у подальшій науковій роботі.

1. Назва дисертації визначає предмет дослідження через участь Кипріана *«у формуванні ранньої Церкви»*. Водночас саме поняття *«формування ранньої Церкви»* є надзвичайно широким і хронологічно охоплює значно більший період, ніж безпосередня діяльність Кипріана. На мою думку, робота виграла б від чіткішого концептуального розмежування між власне формуванням церковних інституцій у II-III ст. та внеском Кипріана у розвиток уже існуючих форм церковної організації. Це дозволило б точніше визначити історичні межі його інституційної новизни. У той же, складно не помітити, що формулювання предмета дослідження у Вступі відрізняється від заголовку роботи та говорить про *«постать та діяльність Кипріана Карфагенського»* загалом. На мою думку, ці аспекти (участь Кипріана саме у процесі формування ранньої Церкви та

характеристика постаті та діяльності Кипріана як сукупність рис біографії) окреслюють змістовно різні предметні сфери для дослідження.

2. Значний інтерес становить питання співвідношення концептів єпископської влади та соборності у Кипріана. Дисертант переконливо показує значення єпископату та соборної практики, однак, на мій погляд, перспективним було б ще чіткіше розмежувати поняття *auctoritas*, *potestas* та, особливо, *iurisdictio*. Останнє поняття, очевидно, не варто механічно переносити на церковну практику III ст. у його пізнішому канонічно-правовому значенні. Водночас саме аналіз того, як фактичні повноваження єпископа поступово набувають нормативної визначеності, міг би ще виразніше продемонструвати історичне значення спадщини Кипріана.

3. Дискусійним є питання співвідношення Карфагенської та Римської церков. Видається перспективним поставити питання, наскільки позиція Кипріана передбачає модель горизонтальної єпископської колегіальності та наскільки в ній уже присутні уявлення про надлокальний авторитет Римської кафедри. Відповідь на це питання могла б додатково поглибити історико-інституційний вимір дослідження.

4. Певного уточнення, на мою думку, потребує співвідношення богословської норми та церковної дисципліни. У спадщині Кипріана вони тісно пов'язані: питання церковної єдності, повторного прийняття *lapsi*, хрещення та статусу осіб, які перебували поза конкретною церковною спільнотою, одночасно мають богословський, дисциплінарний та інституційний вимір. Було б цікаво ще чіткіше показати, у який момент нормативне богословське положення перетворюється на правило церковної поведінки і яким чином воно отримує інституційний механізм реалізації. Це дозволило б краще окреслити передумови подальшого розвитку канонічного права.

Зазначені зауваження мають виключно дискусійний і рекомендаційний характер, а також жодним чином не стосуються принципових положень дисертації та не знижують її загальної позитивної оцінки. Більшість із них може розглядатися як напрям подальшого поглиблення дослідження та його можливого монографічного опрацювання.

Представлена дисертаційна праця, за свою актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів відповідає спеціальності 032 «Історія та археологія» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, пп. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44. Як наслідок, здобувач *Владислав Богданович Береговий* заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю «032 Історія та археологія» в галузі знань 03 «Гуманітарні науки».

доктор юридичних наук,
доцент кафедри політології
філософського факультету
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

КІЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Вх. № 4354/20
"24" 08/20 р.

6

Згідно з наказом
заслуженого
з нашої

Директор
роботи
О. Малишева

Державна спеціалізована школа № 10
з посиленою підготовкою
Київський національний
університет імені Тараса Шевченка * Україна *
Ідентифікаційний код 0207064

«24» 08 2016 р.